

مرمت و احیای بناهای قدیمی در بافت های سنتی نمونه موردی: مرمت و احیای سرای همدانی ها در بازار قم

تاریخ دریافت: ۹۸/۱۰/۲۶

تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۱/۲۲

کد مقاله: ۹۸۱۹۲

زهرا دانش شهرکی^{۱*}، فاطمه سعیدی^۲

چکیده

مرمت معماری، شاخه‌ای از هنر معماری است که بر پایه‌ی شناخت و مطالعه‌ی بناها و بافت‌های تاریخی به احیای فضاهای تاریخی به لحاظ کالبدی، ساختاری و عملکردی می‌انجامد. بناهای موجود در بافت‌ها به لحاظ احراز هویت و تجلی فرهنگ و باورها و اعتقادات و رفتارها و مناسبات اجتماعی آن بافت از اهمیت زیادی برخوردارند. در مقاله‌ی پیش رو به صورت نمونه موردی سرای همدانی‌ها متعلق به دوره قاجار، واقع در بافت سنتی بازار قم، مورد مطالعه قرار گرفته است. بازار قم با توجه به اهمیت یافتن روزافزون مذهبی، اجتماعی و اقتصادی شهر، در راسته بازار نو و در امتداد گسترش بازار کهنه به طرف دروازه علیخانی شکل گرفت و سرای همدانی‌ها و چند سرای دیگر در قلب بازار نو شکل گرفت. بازسازی سراها به عنوان فضایی پرمپتانسیل در شهر در قالب طرح راهبردی ساختاری و اتصال آن به بافت، در حفظ و احیای بافت تاریخی و حیات کالبدی بنا می‌تواند مؤثر باشد. در بافت تاریخی بازار قم به عنوان یک سرمایه ملی (مادی و معنوی) چند سرای فعال و نیمه فعال وجود دارد. سرای همدانی‌ها یکی از این بناها می‌باشد که ساختار باقیمانده بنا نیز در حال تخریب است. این تحقیق، پس از شناخت بنا، به بررسی عارضه‌های ایجادشده و دلایل آن و درمان‌های احتمالی پرداخته و سپس طرح احیای بنا با توجه به قابلیت‌های فضایی و کالبدی و با تعریف کاربری صحیح و در خور بنای مورد نظر ارائه شده است تا از این طریق علاوه بر رفع نیازهای جامعه و تغییر دیدگاه ساکنین بافت نسبت به بناهای قدیمی، موجبات حفاظت از بنا را نیز فراهم آورد. روش تحقیق این نوشتار از جهت هدف: کاربردی و از جهت روش: توصیفی، تحلیلی و روش گردآوری داده‌ها: کتابخانه‌ای و میدانی و روش تجزیه و تحلیل: کیفی می‌باشد.

واژگان کلیدی: حفاظت و مرمت ابنیه تاریخی، بازار قم، سرای همدانی‌ها، احیا

۱- کارشناس معماری دانشگاه قم (مسئول مکاتبات) (zdanesh2013@gmail.com)

۲- کارشناس معماری دانشگاه قم

۱- مقدمه

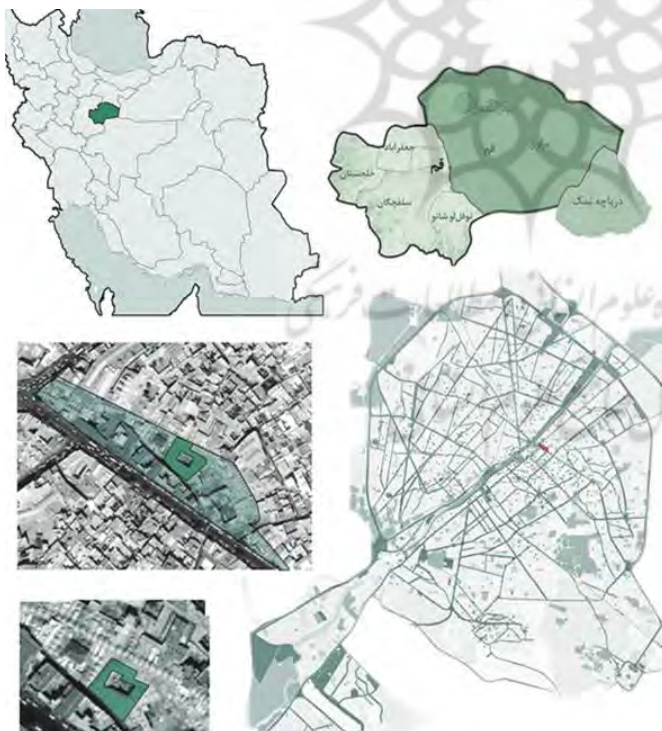
اگرچه مقابله با روند سریع تغییرات کار ساده‌ای نیست اما از طریق مطالعه و تحلیل معماری و شهرسازی قبل از مدرن، می‌توان مزایای فراموش‌شده فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و اخلاقی آن‌ها را بازنمایی و معرفی نمود. کمترین فایده این‌گونه تلاش‌ها، حفظ میراث پیشینیان و فراهم نمودن حق انتخاب‌های بیشتر برای آیندگان است. بازارهای سنتی ایران یکی از نمونه‌های بسیار مناسب برای بازنمایی مزایای معماری ایرانی است، نمونه‌هایی کامل از سبک زندگی پرنشاط و چندبعدی ایرانی که توأمان پیوند عمیقی بین حوزه اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، اعتقادی، اخلاقی و خانوادگی ایجاد می‌کند. یکی از اندام‌های بسیار پرکاربرد و فعال در بازارهای سنتی سراها هستند، امروزه اغلب سراها در بازارهای سنتی دچار عارضه‌های جدی شده‌اند. این پژوهش به دنبال آن است که «سرای همدانی‌ها» را به عنوان یکی از اینبه تاریخی در حال تخریب مورد مطالعه قرار دهد. سرای همدانی‌ها در نیمه دوم دوره قاجار در قلب بازار قم و مجاورت سرای شین بنا شده است. یکی از نقاط حائز اهمیت این سرا در این است که پیوندی میان بازار سنتی قم و بافت مسکونی حاشیه بازار ایجاد کرده است. سرای مورد مطالعه با شیوه و سبک معماری سنتی و با الگوی سراهای دو اشکوبه بنا شده است. این نوشتار به بررسی شناخت، آسیب‌شناسی و طرح احیا این سرای تاریخی پرداخته و راه‌کارهایی برای احیا و حفظ سلامت اثر و ایجاد جریان زندگی در آن نیز ارائه می‌کند.

۲- روش تحقیق

به‌طور کلی این مطالعه دو بخش اصلی شناخت و ارائه طرح تقسیم می‌شوند. بخش شناخت خود شامل دو زیرمجموعه شناخت بستر و شناخت بنا می‌شود که در آن ضمن شناخت کالبد و بافت اطراف، آسیب‌های بنا نیز شناسایی و راه‌حل درمان آن‌ها ارائه شده است. و پس‌از آن، پیشنهادات مربوط به این دو موضوع و تاثیر آن بر آینده سرا و بازار قم بررسی شده است. روش تحقیق این مقاله از جهت هدف: کاربردی و از جهت روش: توصیفی، تحلیلی و روش گردآوری داده‌ها: کتابخانه‌ای و میدانی و روش تجزیه و تحلیل: کمی و کیفی می‌باشد.

۳- شناخت محدوده بافت منطقه

همانطور که از نقشه‌ها برمی‌آید. بازار سنتی قم در مرکز بافت قدیم واقع شده است و همانطور که در بخش هسته گسترش قم توضیح داده شد روند گسترش شهر به سمت جنوب غربی ست و این به آن معناست که با گذشت زمان بازار از مرکزیت شهری درآمده است. سرای همدانی‌ها در قلب بازار قرار دارد. در دوران ناصرالدین‌شاه باتوجه به اهمیت یافتن روز افزون مذهبی، اجتماعی و اقتصادی بارگاه مطهر حضرت معصومه (سلام الله علیها)، راسته بازارنو در امتداد گسترش بازار کهنه به طرف دروازه علیخانی شکل گرفت و در این هنگام سرای همدانی‌ها در همسایگی سرای شین، همراه با دیگر سراهای بازار بوجود آمد و گویا به مناسبت کسب و تجارت عده‌ای از تجار همدان در این مکان، سرای همدانی‌ها نام گرفته است.

شکل ۱- جانمایی بنا در شهر و بافت مورد مطالعه (ماخذ: نگارندگان، ۱۳۹۵)

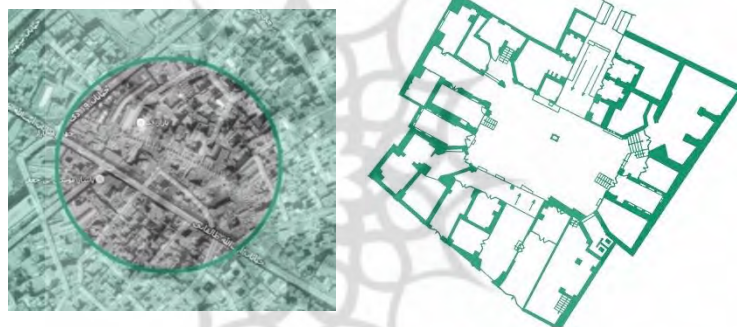
هم اکنون این سرا به عنوان یک بنای نیمه فعال در بازار بحساب می‌آید. سرای همدانی‌ها در شهر قم و در بافت سنتی بازار نو در محله آذر و در کوچه بانک سپه قرار دارد. و قدمت آن به دوره قاجار برمی‌گردد. این سرا از یک طرف به بازار و از طرف دیگر توسط گذر بانک سپه به خیابان شهید دل آذر ارتباط دارد.

شکل ۲- تعیین حریم سرای همدانی‌ها (ماخذ: نگارندگان، ۱۳۹۵)

۱-۳- معرفی کمی اثر

جبهه‌های ساخته شده همسایگی‌های سرا واقع در چهار طرف بنا بوده و کشیدگی و محور اصلی سرا از سمت شمال شرقی به جنوب غربی و عمود بر جهت گذر است. نحوه نورگیری فضاهای روشن از طریق میانسرا و مهتابی تامین می‌شود و نورگیری فضاهای نیمه روشن مانند دالان‌ها و حجره‌ها از طریق ارتباط با فضای روشن صورت می‌گیرد و نورگیری فضاهای تاریک مانند انبارهای انتهایی از طریق ارتباط با فضای نیمه تاریک است.

شکل ۳- پلان و سایت پلان بنا (ماخذ: نگارندگان، ۱۳۹۵)

شکل ۴- نمای شرقی سرای همدانی‌ها (ماخذ: نگارندگان، ۱۳۹۵)

شکل ۵- نمای شرقی سرای همدانی ها (ماخذ: نگارندگان، ۱۳۹۵)

شکل ۶- نمای شرقی سرای همدانی ها (ماخذ: نگارندگان، ۱۳۹۵)

شکل ۷- نمای شرقی سرای همدانی ها (ماخذ: نگارندگان، ۱۳۹۵)

شکل ۹- سلسله مراتب بنا (ماخذ: نگارندگان، ۱۳۹۵)

شکل ۸- دیاگرام فضایی بنا (ماخذ: نگارندگان، ۱۳۹۵)

شکل ۱۱- اختلاف سطح ورودی و میانسرا
(ماخذ: نگارندگان، ۱۳۹۵)

شکل ۱۰- روابط فضایی بنا
(ماخذ: نگارندگان، ۱۳۹۵)

۲-۳- رویکرد اقلیمی

همانگونه که در بررسی جهت گیری بنا های قم گفته شد در اقلیم شهر قم بهترین فرم فرم مکعبی است- به علت داشتن کمترین اتلافات حرارتی- که جهت آن بین راستای عمود بر محور جنوب تا ۳۵ درجه جنوب شرقی قرار گیرد و البته بهترین جهت قرارگیری جهت عمود بر محور ۲۵ درجه انحراف از جنوب به سمت شرق است. نحوه استقرار فضاهایی بافت تحت تأثیر ساختار شبکه معابر در جهت عمود بر محور ۲۵ تا ۳۵ درجه جنوب شرقی می باشد. برای مثال امتداد کوچه بیگدلی نیز از این ساختار تبعیت می کند که شاید بتوان شک منتج از همخوانی با شرایط اقلیمی دانست. غلبه بر بادهای مزاحم شرقی و شهرهای شرقی در فصول گرم کنترل بازشوها در این جبهه هوا است، استفاده از المانهای معماری ایوان و نسبت بازشوها در جبهه های مختلف ساختمانها از این جمله می باشد.

شکل ۱۲- جهت تابش خورشید و قرار گیری بنا در بافت (ماخذ: نگارندگان، ۱۳۹۵)

۴- آسیب نگاری بنا

هرگاه خواسته باشیم شناخت وضع موجود بنا را که یکی از ارکان جدایی ناپذیر بازنده سازی بناهای تاریخی است، به طور کامل به پایان ببریم، آسیب شناسی یا پاتولوژی، قدیمی است بسیار اساسی در شناخت بیماریها، عدم تعادلها و تغییر شکلهایی که در نهایت زندگی بنا را مختل کرده اند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جدول ۲- آسیب نگاری حجره ها (ماخذ: نگارندگان، ۱۳۹۵)

موضوع مورد بررسی: حجره‌ها	انواع آسیب		عوامل آسیب رسان																					
	عوامل طبیعی												عوامل انسانی											
موضوع مورد بررسی: حجره‌ها	عوامل طبیعی												عوامل انسانی											
	عوامل طبیعی												عوامل انسانی											
موضوع مورد بررسی: حجره‌ها	عوامل طبیعی												عوامل انسانی											
	عوامل طبیعی												عوامل انسانی											
موضوع مورد بررسی: حجره‌ها	عوامل طبیعی												عوامل انسانی											
	عوامل طبیعی												عوامل انسانی											

نوع آسیب و عارضه	عدم تعادل	عامل مختل	درمان
فرسایش و پوسیدگی دیواره‌ها	گسستگی و پوسیدگی مصالح	رطوبت صعودی و نزولی و عدم عایق بندی مناسب	جمع اوری زباله و خارج کردن پارچه‌ها
شوره	فرسایش	مرمت‌های نادرست	خشک کردن دیواره مرطوب
به کار بردن اندود سیمانی در قسمت‌های تعمیرشده		استفاده از مصالح با ضریب انبساط متفاوت	یکسان سازی کفسازی
ترک خوردگی همراه با وجود توده‌های سفید رنگ در محل ترک خوردگی		فشار مکانیکی مربوط به افزایش حجم دانه‌های آهکی در محل ترک‌ها	ساماندهی تاسیسات الکتریکی و لوله‌های ابرسانی و حذف آن‌ها از چداره‌ها
جمع شدن زباله و پارچه‌های دور ریز		عمر بنا و کیفیت پایین مصالح	پاکسازی آبریزگاه و انتقال آن به جای اصلی
کفسازی ناهمگون		اختلاف دما زیاد	جایگزینی مصالح قدیمی
		نمک‌های کربناته گچ و آهک (شوره)	ایجاد ناکش در پای دیوار
		عوامل انسانی	حذف اندودهای سیمانی
		لوله و سیم کشی نامناسب	ترمیم گچکاری حجره‌ها

جدول ۳- آسیب نگاری دالان (ماخذ: نگارندگان، ۱۳۹۵)

انواع آسیب	فرسایشی (بوسته)										ساختاری (سازه)					
	تایش خوردند	دعای هوا	باران	باد	بخندان	رطوبت	رطوبت و تصوریه	جمله جاری ۱۰ هادی	زیر زمین	آبهای سطحی	آبهای زیر زمینی	تعمیرات نامناسب	گسستگی	لولا	گسستگی	گسستگی
عوامل طبیعی	تایش خوردند	●														
	دعای هوا		●													
	باران			●												
	باد				●											
	بخندان					●										
	رطوبت						●									
	رطوبت و تصوریه							●								
	جمله جاری ۱۰ هادی								●							
	زیر زمین									●						
	آبهای سطحی										●					
عوامل انسانی	آبهای زیر زمینی											●				
	تعمیرات نامناسب														●	
	گسستگی															●
	لولا															●
	گسستگی															●
	گسستگی															●
	گسستگی															●
	گسستگی															●
	گسستگی															●
	گسستگی															●

نوع آسیب و عارضه	عدم تعادل	عامل مختل	درمان
فرسایش و پوسیدگی دیواره ها	گسستگی و پوسیدگی مصالح	رطوبت صعودی و نزولی و عدم عایق بندی مناسب	ترمیم گچکاری دیواره ها
کفسازی ناهمگون	فرسایش	مرمت های نادرست	شیب بندی کف
به کار بردن اندود سیمانی در قسمت های تعمیر شده		نمک های کربناته گچ و اهک (شوره)	یکسان سازی کفسازی
ترک خوردگی همراه با وجود توده های سفید رنگ در محل ترک خوردگی		عمر بنا و کیفیت پایین مصالح	ساماندهی تاسیسات الکتریکی و لوله های ابرسانی و حذف آن ها از نما و جداره
به کار بردن آجر روی اندود قبلی و طبله کردن اندود و جدا شدن اجزای جداره		فشار مکانیکی مربوط به افزایش حجم دانه های آهکی (مربوط به ترک های ایجاد شده)	خشک کردن دیواره های مرطوب
		اختلاف دما زیاد	جایگزینی مصالح قدیمی
		لوله و کانال کشی نامناسب	ایجاد ناکش در پای دیوار

سال سوم، شماره ۱ (پیاپی: ۱۰)، بهار ۱۳۹۹، جلد دو

مطالعات طراحی شهری و پژوهش های شهری

فصلنامه علمی تخصصی مطالعات طراحی شهری و پژوهش های شهری

جدول ۴- آسیب نگاری بام (ماخذ: نگارندگان، ۱۳۹۵)

انواع آسیب	عوامل آسیب رسان												
	تاثیر خوردند	دمای هوا	باران	باد	بخشدان	رطوبت	زمین و خاکوریا	جبهه های لوله های	زیرین زمین	آبهای سطحی	آبهای زیرزمینی	تغیر سطح آبار زیرزمینی	پوشش گیاهی
عوامل طبیعی	تاثیر خوردند												
	دمای هوا												
	باران												
	باد												
	بخشدان												
	رطوبت												
	زمین و خاکوریا												
	جبهه های لوله های												
	زیرین زمین												
	آبهای سطحی												
عوامل انسانی	آبهای زیرزمینی												
	تغیر سطح آبار زیرزمینی												
	پوشش گیاهی												
	رندگی جانوری												
	پدیده های طبیعی												
	افت کیفیت مصالح												
	مشکلات معماری												
	سطوح سوراخ												
	مقاومیت اجتماعی												
	بارها و انفجارات												
اناب و رسوب فرسایش													
تفاوت ارتفاعها													
مالکیتها و تصرفات													
عوامل طبیعی	فرسایش باران												
	تغییرات دما												
	تغییرات حرارتی												
	تغییرات												
	رسوب شناسایی												
	آلودگی												
	شکافت												
	پدیده های زمین لرزه												
	تغییرات دما												
	تغییرات حرارتی												
عوامل انسانی	تغییرات دما												
	تغییرات حرارتی												
	تغییرات												
	تغییرات												
	تغییرات												
	تغییرات												
	تغییرات												
	تغییرات												
	تغییرات												
	تغییرات												

موضع مورد بررسی:
بام

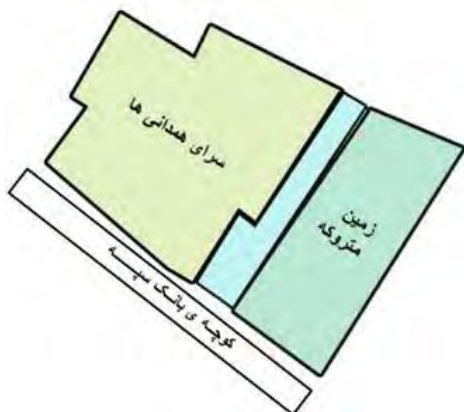

نوع آسیب و عارضه	عدم تعادل	عامل مختل	درمان
فرسایش و پوسیدگی مصالح	گسستگی و پوسیدگی مصالح	رطوبت صعودی و نزولی و عدم عایق بندی مناسب	عایق بندی بام
اجرای نامناسب عایق بام	فرسایش	مرمت های نادرست	شیب بندی کف
جمع شدن زباله		عوامل انسانی	یکسان سازی کفسازی
کفسازی ناهمگون		نفوذ آلاینده ها از طریق در بافت سطحی (پوسته و تیرگی مصالح)	ساماندهی تاسیسات الکتریکی و لوله های ابرسانی و حذف آن‌ها از نما و جداره های بنا
		عمر بنا و کیفیت پایین مصالح	جمع اوری زباله
		اختلاف دما زیاد	
		استفاده از مصالح با ضریب انبساط متفاوت	
		لوله و کانال کشی نامناسب	

۵- آلترناتیو های طراحی (بازارچه صنایع دستی روستایی)

۱-۵- اهداف بلند مدت طرح مرکز صنایع دستی

۱. تواناسازی و تقویت صنایع از طریق بهبود وضعیت سازمانی آن‌ها (تشکل و سازماندهی)
۲. گسترش روابط بین صنایع مناطق شهری و روستایی (جامع نگری)
۳. تغییر در نقش دولت از یک عامل تنظیم کننده صنایع دستی و کوچک روستایی به سمت عاملی حمایت کننده و تسهیل کننده برای صنایع (مشارکت مردم)
۴. توسعه نیروی انسانی شاغل در بخش صنایع دستی.
۵. حمایت های مناسب مالی از طریق نهادهای و تشکل ها.
۶. هماهنگی فعالیت ها برای توسعه روستایی
۷. ایجاد اشتغال و رشد اقتصادی
۸. تجدید حیات روستاها و شهرها
۹. حفاظت از میراث ها

شکل ۱۳- موقعیت قرار گیری بنا در بافت
(ماخذ: نگارندگان، ۱۳۹۵)

۲-۵- کلیات طرح مرکز صنایع دستی

فضاهای عملکردی پیشنهادی برای طرح احیا به شرح زیر می باشد.

نگهبانی: برای کنترل مخاطبین بدون دید به معابر
میانسرا: احیای میانسرا به وسیله کاربری فضای آموزش جمعی،
به جهت افزایش جذابیت برای مخاطبین کودک و نوجوان ثبت نام
شده و بازدید کنندگان
نگارخانه: فضایی برای نمایش صناعی که جنبه هنری نیز
دارند.

شکل ۱۴- جانمایی طرح پیشنهاد
(ماخذ: نگارندگان، ۱۳۹۵)

چایخانه: فضایی برای استراحت مخاطبین و بازدیدکنندگان سرا
و بازارچه موقت مجاور، این محل به ورودی فرعی سرا راه دارد و در
مواقع شلوغی و برای امنیت بیشتر، میتوان آن را از سرا جدا کرد.
کارگاه ها، محل آموزش هنرهایی هستند که هم اکنون جزء
منابع درآمد خانوارهای اطراف قم و بانوان هستند. اولویت ثبت نام
کارگاه ها با کودکان و در درجه بعد با بانوان است.
قسمت جلوی سرا در حال حاضر نیز به حجره های کیف
فروشی اختصاص دارد، این حجره ها نقش مهمی در برقراری امنیت
و اتصال سرا به بازار را دارند، بنابراین محصولات فروش آن‌ها به
محصولات صنایع دستی تغییر می یابد.
از زمین خالی کنار سرا نیز به عنوان مکمل سرا و بازارچه
فروش صنایع دستی استفاده می شود.

جدول ۵- جدول سوات طرح احیای پیشنهادی (ماخذ: نگارندگان، ۱۳۹۵)

نقاط قوت	نقاط ضعف	تهدیدها	فرصت ها
قرارگیری در بازار و امکان جذب گردشگر و بازار فروش.	عدم مشارکت و استقبال کسبه بازار از طرح های پیشنهادی میراث.	تفکیک اراضی به قطعات کوچک ،حفر به رویه چاههای غیر مجاز و احداث خانه باغ در روستاهای اطراف.	وجود مطالعات و تشکیل کارگروه رفع مشکلات برای ایجاد صنایع کوچک و خرد روستایی در حاشیه روستاها.
قابلیت ارائه انواع محصولات گردشگری منطقه بر مبنای منابع و جاذبه های فرهنگی و تاریخی.	عدم توسعه اجتماعی - فرهنگی مناسب منطقه.	پیشی گرفتن هزینه بردآمد خانوارهای روستایی.	حمایت بخش صنایع کشاورزی سازمان جهاد کشاورزی استان قم از شکوفایی اقتصادی روستاهای قم.
آداب و رسوم و ویژگی های فرهنگی منطقه شامل لباس، صنایع دستی و غیره.	عدم توزیع مناسب جمعیت در سکونتگاه های شهری و روستایی منطقه.	نفوذ زندگی شهرنشینی در روستاها و شهر گرای روستاها.	مسافرت گردشگران ایرانی و خارجی و امکان هدایت گردشگران به عرصه های روستایی.
وجود محورهای ارتباطی مهم از طرف ورودی اصلی و فرعی سرای همدانی ها.	وجود تعارضات مدیریتی در منطقه و روستاهای قم.	افزایش نرخ تورم و کاهش قدرت خرید گردشگران.	وجود بازار بالقوه برای محصولات روستاهای اطراف.
وجود فضای باز مناسب و مکمل در کنار محدوده معرفی شده.	عدم آشنایی با چگونگی بهره برداری از ظرفیت های موجود در جاذبه ها.	تغییر ترکیب بافت جمعیت منطقه در خروج افراد محلی.	وجود تشکل های غیر دولتی متعدد در منطقه به عنوان فرصتی برای توسعه گردشگری در منطقه.
	عدم ایجاد مراکز استفاده از مشاغل مرتبط با فعالیت های گردشگری در روستاهای پیرامونی.	از بین رفتن مراسم سنتی و قدیمی موجود در روستاها در اثر شهرزدگی روستاها.	تأکید برنامه ملی توسعه گردشگری کشور بر استفاده از قابلیت های مراکز مذهبی و زیارتی استان.
	تمرکز فعالیت های گردشگری به چند مورد محدود.		تأکید برنامه ملی توسعه گردشگری کشور بر هنرها، صنایع دستی و فولکلور استان و معرفی بزرگان، شعرا و اهل فرهنگ استان که برای عرضه به گردشگران و برگزاری جشنواره ها بسیار مناسب هستند.
	عدم اطلاع رسانی و آموزش ساکنان بومی در زمینه فعالیت های گردشگری.		تأکید برنامه ملی توسعه گردشگری کشور بر توسعه محصولات گردشگری همراه با توسعه امکانات گردشگری در مناطق کوهستانی، دریاچه ها، سدها و کانونهای روستایی.
	عدم اختصاص اعتبارات مناسب و عدم برنامه ریزی بازاریابی نظام مند و علمی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری.		تأکید برنامه ملی توسعه گردشگری کشور بر ارتقاء محتوا و کیفیت جاذبه ها و توسعه مناسبات بازرگانی گردشگری و تعمیق مناسبات فرهنگی، مذهبی، مناسک و مناسبت ها، با هدف ویژه توسعه بازارهای محلی و دامن زدن به پیوند بازارهای استانی، منطقه ای ملی و حتی فراملی.
			تأکید راهبردهای بلندمدت برای توسعه استان بر توسعه و تجهیز شبکه های زیربنایی متناسب با اولویت های استان، توسعه زیربنای، تأسیسات و امکانات گردشگری و سیاحتی و ایجاد قطب های گردشگری.

۶- نتیجه گیری

همانطور که ذکر شد مرمت معماری، شاخه ای از هنر معماری است که بر پایه شناخت و مطالعه بناها و بافتهای تاریخی به احیا کردن فضاهای تاریخی به لحاظ کالبدی، ساختاری و عملکردی می‌انجامد. بناهای موجود در بافت‌ها به لحاظ احراز هویت و تجلی فرهنگ و باورها و اعتقادات و رفتارها و مناسبات اجتماعی آن بافت از اهمیت زیادی برخوردارند. از مهم‌ترین دلایلی که برای مرمت ابنیه ذکر می‌شود حفظ ارزش‌های موجود است. حفظ ارزش‌ها شامل خود بنا، فعالیت، دوره ساخت، معمار بنا، بعضاً صرفه اقتصادی حفظ به جای ساخت و ... می‌شود. اهمیت این مسائل در بناهای مختلف متفاوت است. مرمت تنها برای بناهای شاخص یک دوره نیست. بعضاً بناهای موجود در بافت‌ها به لحاظ احراز هویت و تجلی فرهنگ و باورها و اعتقادات و رفتارها و مناسبات اجتماعی آن بافت از اهمیت زیادی برخوردارند و در صورت حفظ آن‌ها در قالب مرمت و احیا می‌توانند نقش مهمی را در حفظ یک خاطره بازی کنند. از اینرو پس از تعریف کوتاهی از مرمت و اهمیت آن، سرای همدانی‌ها واقع در بازار قم مورد مطالعه قرار داده شد، نقشه‌ها برداشت شد، سپس به بررسی عارضه‌های موجود و دلایل به موجود آمدن آن‌ها و راه‌حل‌هایی برای درمان پرداخته شد. سپس به منظور زنده نگه داشتن بازار، به احیای این بنا در کارکرد مرکز صنایع روستایی، اقدام شد.

منابع

۱. محمد مرادی، ا. محب‌علی، م، دوازده درس مرمت، انتشارات توسعه ایران، تهران، ۱۳۹۳.
۲. تقی زاده، م. مبانی نظری معماری و شهرسازی اسلامی، انتشارات راهیان، ۱۳۸۵.
۳. بدری، ن. آشنایی با توسعه اقتصاد روستایی، ایجاد اشتغال و توسعه صنایع دستی، انتشارات موسسه توسعه فرآیند محور، تهران، ۱۳۸۵.
۴. احمدی شاپورآبادی، م. سبزآبادی، ا، تحلیلی بر ظرفیت‌های توسعه گردشگری مذهبی-فرهنگی کلان شهر قم، فصلنامه مطالعات ملی، شماره دو، سال دوازدهم، ۱۳۹۰.
۵. معیارهای تعیین حریم آثار تاریخی، دفتر فنی معاونت حفظ و احیا، سازمان میراث فرهنگی، دفتر سوم، ۱۳۷۹.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی